

SAZ, Ismael; BOX, Zira; MORANT, Toni;
SANZ, Julián (eds.) (2019):
*Reactionary Nationalists, Fascists and Dictatorships
in the Twentieth Century Cham.*
Palgrave Macmillan, 2019, 357 pp.

BORJA PÉREZ CLIMENT
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Nacionalisme reaccionari i feixisme són dues cultures polítiques que, per activa o per passiva, amb o sense voluntat de ser-ho, han acabat sent ‘companyes de viatge’. El seu camí, tot i estar ple de dificultats i de desavinences, va ser possible gràcies a un objectiu primordial comú: destruir la democràcia.

A finals de la dècada dels 30, aquesta meta havia estat aconseguida en bona part dels països d’Europa. Només alguns sistemes democràtics sobreviuen, no sense dificultats. En molts altres, l’aliança de diverses forces d’extrema dreta, aquelles que formaren part d’un “compromís autoritari”, varen aconseguir tombar els governs liberals i conformar un seguit de dictadures de diferent tipus.

Cal que plantejem tres problemes metodològics importants sense els quals no es pot entendre les tesis principals i l’estructura del mateix: en primer lloc, al sí de les nostres societats, tant a l’opinió pública a peu de carrer com a alguns sectors acadèmics, és un lloc comú homogeneïtzar aquests grups sota les mateixes etiquetes, fet que fa possible la difuminació de la diversitat de projectes pels que l’extrema dreta ha pugnat durant el segle XX. D’aquesta manera, entenem que aquest llibre és una aportació fonamental per a comprendre la pluralitat d’objectius, esperances i tensions que compartien o diferenciaven dues de les famílies polítiques fonamentals en aquests grups.

Historiogràficament, els vincles entre aquests sectors han sigut analitzats de diverses maneres,

tot i això, algunes interpretacions clàssiques varen establir un lligam inseparable entre feixisme, els poders tradicionals i el gran capital, titllant a aquests primers com a mera reacció al possible perill d’una revolució socialista. Tot i els avanços produïts durant les dècades següents, des que Ernst Nolte assenyalà a finals dels seixanta ‘Acció Francesa’ com a una de les “tres cares del feixisme”, bona part dels historiadors d’aquesta ideologia rebutjaren la caracterització, fent possible que els estudis sobre el nacionalisme reaccionari i, especialment, els vincles entre aquestes famílies polítiques, quedaren en una mena de ‘llimbs’. El problema radicava doncs en la indefinició de les fronteres entre aquestes dues cultures polítiques i l’evaporació de les seues fronteres ideològiques.

En segon lloc, l’aparició d’estudis comparatius transnacionals ha fet possible el sorgiment de treballs com aquest. El feixisme va estar subjecte a un flux d’idees arreu d’Europa i els moviments que el representaven eren conscients d’aquest component, tot i la seua obsessió per tractar de reafirmar el seu “nativisme”. A més, el sorgiment d’aquests treballs ha estat fonamental en el desenvolupament del marc historiogràfic d’aquestes cultures polítiques, entenent-les com a un fenomen amb un nucli intel·lectual i unes arrels diferenciades a cada país però comunes si s’inclouen dins d’un context cultural i sociopolític internacional, caracteritzat per la crisi finisecular, els processos de modernització, i

la profunda empremta que deixà la Primera Guerra Mundial.

En tercer lloc, durant dècades, va haver-hi una falta de diferenciació entre el caràcter de les diverses dictadures. Les diferents aportacions posteriors han aconseguit establir cert consens entorn la caracterització d'uns règims considerats feixistes i d'altres que es varen veure influenciats en bona mesura pels darrers. Les caracteritzacions proposades per a aquestos règims són insuficients per la dilució de la ideologia nacionalista reaccionària i per la feble caracterització de l'influx feixista en aquests sectors. D'aquesta manera, s'ha proposat una conceptualització diferent, com a dictadures nacionalistes "feixistitzades", que tenen en compte la font d'inspiració selectiva que van suposar els règims feixistes en la construcció d'estats autoritaris mitjançant l'apropiació de certs elements en la persecució d'uns objectius nacionals propis, basats en una ideologia i una visió del món diferents a la feixista.

Així doncs, la qüestió principal que articula el llibre és el cúmul de relacions, les complicitats i les tensions que establiren entre ells aquestos grups de l'extrema dreta. En primer lloc, s'analitzen les interrelacions dels nacionalistes reaccionaris nivell europeu, així com amb els seus 'companys de viatge', els feixistes, i la influència d'alguns grups, especialment del conegut com a 'Acció Francesa' en contextos tant diversos com ara l'Espanya del primer terç del segle XX o els països del sud d'Iberoamèrica.

El segon bloc es centra en l'estudi del feixisme i els feixistes a nivell europeu, realitzant estudis de cas de diversos dels països on aquest fenomen sorgí o ha tingut un desenvolupament historiogràfic important, sense oblidar la centralitat de les relacions entre aquestos i els seus socis conservadors o les especificats que els diferenciaven amb els seus companys: el seu projecte revolucionari basat en una visió alternativa de la modernitat, la construcció d'una comunitat nacional equitativa, la consagració d'una religió política secular basada en el culte a la nació, etc.

Per últim, el darrer bloc s'encarrega d'una manera més directa de la qüestió de les dictadures, les estructures estatals i la complexitat en l'acció política d'aquestes. Com hem anomenat abans,

tombada la democràcia, la tensió entre reaccionaris i feixistes deixà de ser únicament superficial i el conflicte, anteriorment dirigit contra un enemic comú, es va polaritzar entre aquestos dos grups.

Com se'ns explica des dels primers capítols, les relacions entre aquestos grups van ser polièdriques i de doble sentit. Els "vells" reaccionaris comptaven amb una capacitat important d'influència a l'opinió pública. Tot i això, mancaven d'una verdadera disposició a articular un moviment polític de masses que aconsegui decantar la balança cap al seu favor. Aquesta capacitat mobilitzadora va ser aportada pels "joves" feixistes. Malgrat la tradicional interpretació que entenia l'absorció o la cooptació d'un grup per l'altre, entenem que tots dos grups es varen influir mútuament al llarg del seu trajecte, donant com a producte una 'hibridació'. Les semblances, més que evidents, també eren eclipsades per declaracions antagonistes. Tanmateix, com hem esmenat abans, els diversos moviments feixistes varen diferir de manera evident entre el seu discurs més primigeni i la seua praxi política on, malgrat les seues intencions, havien de comptar amb els seus socis. D'aquesta manera, les tendències més subversives i/o revolucionàries presents als moviments feixistes, representades, per exemple, per alguns sectors de les 'SA' o pels sectors més radicalitzats entorn a Roberto Farinacci, foren desactivats, buidats de poder polític o en el cas d'Alemanya, purgats durant la 'Nit dels Ganivets Llargs' el 1934.

Per l'altre costat, els diferents règims feixistitzats, si bé van acollir de bona gana diversos elements que la tipologia ideològica feixista els oferia, en el cas que tingueren l'oportunitat d'acabar amb les dissidències internes protagonitzades per aquestos, no varen dubtar en aprofitar-les. La il·legalització dels moviments feixistes a Portugal i a Brasil en 1934 i 1937 respectivament, o l'assassinat del principal líder feixista romanès, Corneliu Codreanu, en 1938 per ordre del rei Carles II, són uns pocs exemples dels mètodes amb què els sectors ultraconservadors van bregar amb els seus "fellow travellers".

Un dels punts forts del llibre és la seua riquesa i la pluralitat de les aportacions, però, trobem perillós que, per exemple, es puguin aplicar les mateixes claus interpretatives a l'Europa dels anys

30 i al con sud d'Amèrica als anys 70. Les paraules d'Eric J. Hobsbawm ens recorden la confusió que pot provocar l'anàlisi de la realitat sociopolítica sud-americana des de perspectives essencialment europees.

En resum, el llibre aporta llum a tot un seguit de problemàtiques entorn a la relació entre feixistes i nacionalistes. A més, s'exposen les diferències de projecte entre aquestos en quant al sistema socioeconòmic, la nació, la religió, la constitució d'una 'comunitat nacional' populista front a una concepció elitista de la societat o les diferents opinions en quant a la violència, el racisme biològic, etc. Tot i això, com se'ns indica en la introducció, l'hegemonització per part d'un dels grups del poder polític no implicà mai la total desaparició de l'altre,

és a dir, que la subordinació implicà, efectivament, l'aparició d'un element ideològic que actuà sempre com a contrapoder en relació amb el projecte director.

Les diferències, doncs, marcaren la dinàmica en les relacions entre aquestos grups, però l'element clau per entendre els mateixos nexes és la seua aferrissada voluntat d'acabar amb els sistemes democràtics i de destruir a les forces polítiques que suposaren una interferència en l'articulació dels seus projectes. Al cap i a la fi, la demonització última del projecte feixista amb posterioritat a la seua derrota en la Segona Guerra Mundial va provocar certa "redempció" en alguns antics sectors compromesos amb aquestos. Però no ens confonguem: tant els uns com els altres eren —i segueixen sent— grups ferventment antidemocràtics.